

Een engeltje zette de wereld stil

René Oomen

Een engeltje zette de wereld stil

Persoonlijke vertellingen
over levenloos geboren kinderen

AERIAL MEDIA COMPANY

Vormgeving: Teo van Gerwen Design

Fotografie: Piet den Blanken

www.aerialmediacom.nl

www.facebook.com/Aerialmediacompany

ISBN 978-94-026-0185-5

NUR 680

© 2017 Tekst: René Oomen

© 2017 Fotografie: Piet den Blanken behalve foto pagina 14: René Oomen

© 2017 Nederlandstalige uitgave: Aerial Media Company bv, Tiel

1ste druk

Dit boek is ook leverbaar als e-book: ISBN 978-94-026-0196-1

Blijf op de hoogte van het laatste nieuws over onze producten en auteurs!

Schrijf je in op onze nieuwsbrief op www.aerialmediacom.nl.

Aerial Media Company bv

Postbus 6088

4000 HB Tiel

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16 Auteurswet 1912, juncto het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB, Hoofddorp).

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken dient men zich tot de uitgever te wenden.

‘Ouders zijn de bogen
waarmee kinderen als levende
pijlen worden weggeschoten.’

INHOUD

- 10 Voorwoord**
- 12 Introductie: Herinnering voor altijd**
Van toen naar nu
- 15 Een boterdoosje in Erp**
Ria Janssen, Boekel, 1961
- 21 Het was feest op de kraamafdeling, maar ik stond met lege handen**
Ria Ruijters, Echt, 1969
- 31 De pijn gaat 'n leven lang mee**
Theoloog Erik Borgman, Tilburg University
- 44 U kunt wel gaan**
Erna & Johan van den Boom, Linden, 1968
- 56 Vrucht of persoon**
Discussie en geschiedenis
- 59 Onze Lieve Heer zorgt ervoor dat het goed komt**
Hoofd Kinderafdeling Dora van Hoek, Den Bosch
- 69 Placenta's als lipstick**
Hoofd kraamafdeling Ruud Broeksteeg, Den Bosch
- 81 Een monumentje voor Jeanette en Antoinette**
Gerda Janssen, Venray, 1975
- 91 Don Camillo in Brabant**
Pastoor Chris van Beurden, Den Dungen

- 101 Aan de wieg van hernieuwde aandacht**
Mieke Valenteijn & Tonnie van Aar, Den Bosch, 1974 & 1977
- 113 Zieltjes in het lab**
Patholoog-anatoom Stan Ketelaars, Rosmalen
- 119 Over een glimlach die voorbij kwam**
Onderzoek Laurie Faro Tilburg University
- 136 Als zwevende dwaallichten boven het moeras**
Geschiedenis
- 141 Mijn allereerste bevalling was een dood kindje**
Gynaecoloog Ronald Nobrega, Den Bosch
- 147 Hier liggen nog duizenden anonieme kinderen**
Kerkhofbeheerders Toine Schalken & Leon Tonglet
- 157 Dat wordt een massagraf mevrouwetje!**
Anneke van der Laan, Nieuwe Pekela, 1980
- 169 Als ongelovige had ik het aan mezelf te danken**
Thea Gerrits, Beekbergen, 1985
- 179 Na tien jaar werd het grote stilzwijgen onverdraaglijk**
Anneke de Wit, Ede, 1989
- 191 Een bizarre klucht in het OLVG**
Birgit Visser, Amsterdam, 1991
- 203 Hij begreep het niet**
Francis Bekkers, Enschede, 1997

- 209 Altijd een kind tekort**
Angst bij zwangerschap na babysterfte, Jeannette Rietberg, Breukelen, 2000
- 221 Over oude en nieuwe zielen**
Natasja Geyteman, Katwijk aan Zee, 2007
- 230 Het verhaal van een oude ziel**
Volksvertelling
- 235 Tussen hoop en vrees**
Monique Reijnders. Hilvarenbeek, 2010
- 243 Ervaringsdeskundige in eigen onderzoek**
Janneke Peelen, Nijmegen, 2013
- 253 Tussen geboorte en dood. Rituelen rondom zwangerschapsverlies in Nederland**
Samenvatting onderzoek door Janneke Peelen, Radboud Universiteit, Nijmegen
- 269 Preventief de toekomst in**
Jan Jaap Erwich; obstetrie, gynaecologie en onderzoek
- 284 Bronvermeldingen & verwijzingen**

Voorwoord

Nadat mijn radiodocumentaire *Er ligt een engeltje achter de heg*, die ik samen met Noor van Manen maakte voor *Het spoor terug* van de VPRO, was uitgezonden, kon ik niet vermoeden dat zich ergens op het Nederlandse webgennet een uitgever bevond die dat programma via zijn autoradio had beluisterd. De meeste luisteraars zijn voor mij anoniem en dat is misschien wel het meest spannende aan radio; je weet nooit waar het rechtkomt.

Ik heb met genoegen de uitnodiging van Hans Janssen aanvaard om de (ruwe) interviews in een boek te verwerken. Maar ik ben verder gegaan. De tijdsspanne in de documentaire is begin zestiger tot eind zeventiger jaren en bevat met name verhalen uit Brabant en Limburg. Wie deze tweedelige documentaire wil terugluisteren, kan terecht in het online archief van *Het Spoor Terug* van de VPRO.

Ik ben daarnaast op zoek gegaan naar verhalen vanaf de tachtiger jaren van de 20e eeuw tot heden, en vond ze ook. Het boek brengt u bij mensen thuis, kriskras door Nederland.

Een boek met persoonlijke verhalen. Vaak schrijnend, maar ook historisch en informatief. Ik hoop dat de oudere generaties herkenning zullen vinden in met name de verhalen uit de zestiger en zeventiger jaren van de vorige eeuw, maar ook dat degenen die veel jonger zijn te weten komen hoe de zorg en aandacht rond het levenloos geboren kind gelukkig ten goede is veranderd. Dat laatste blijkt met name uit

de ervaringen van deskundigen en zorgverleners uit het werkveld, die ook ruim vertegenwoordigd zijn in dit boek.

Ik blijf een radioman. Wat ik dus *niet* gedaan heb is notities maken in een schrijfblokje, maar ik heb gebruikgemaakt van de bron: de menselijke stem in een audio-opname. Daardoor kon ik de verhalen voorzien van een persoonlijke toets en kon ik die optekenen op een manier die ik maar voor het gemak 'naturel' noem.

Het is geen somber of cynisch boek, terwijl dat wél de valkuil had kunnen zijn. Het is realistisch en soms curieus in openhartige verhalen. Ik ben dan ook veel dank verschuldigd aan alle medewerkers in dit boek.

In een documentair boek horen documentaire foto's. Ik ben ontzettend blij dat fotograaf Piet den Blanken de handschoen opnam. Als fotograaf van sociale onderwerpen behoort Piet tot de top, al zal hij dat - bescheiden als hij is - niet zelf beamen. Ook dank aan redacteur Anke Derkse voor het redigeren van de tekst.

Herinnering voor altijd

van toen naar nu

In het katholieke Brabant van de jaren vijftig en zestig heette een overleden baby een 'engeltje'. De kans op een vroeggestorven kindje was vele malen groter dan nu; in 1950 lag de babysterfte op 14000 per jaar. In de grote gezinnen van destijds waren engeltjes dus aan de orde van de dag. Volgens de katholieke leer ging het direct naar de hemel als het gedoopt was. Het kindje kreeg witte kler-tjes aan en werd opgebaard in een klein kistje. Ouders en kinderen uit de buurt versierden de kist met bloemenkransen, linten en strikjes. Er bestonden zelfs speciale bidprentjes voor overleden kinderen. Deze katholieke engeltjes werden begraven in gewijde grond: een heilig, ka-tholiek graf. Sommige baby's kregen een speciale kinderuitvaart, met bloemen, muziek en mooie gedichten.

Door de tijd heen verandert het gedrag van ouders als het gaat om de verzameling tastbare herinneringen die ze aanleggen om hun kind te herdenken. De geboorte- en sterfdag van hun kind vormen sowieso aanleiding om te gedenken en ook nu nog zijn er ouders die de ver-jaardag van hun kind daadwerkelijk vieren, inclusief taart en cadeaus. Voor anderen is het meer een bevestiging, een viering van het bestaan van hun kind.

In alle gevallen maakt het onzichtbare kind nog als vanzelfsprekend deel uit van het gezin.

Tegenwoordig spelen sociale media, zoals facebook, een grote rol of is er een speciale website waar ouders een pagina kunnen vullen met herinneringen aan hun kind.

Maar niet iedereen wil een al te grote openbaarheid. Zoals een moeder die een klein beetje as van haar gecremeerde kind in een amulet bij zich draagt. Naast foto's laten ouders tegenwoordig ook wel hand- en voetafdrukjes maken. Begraafplaatsen hebben vaak speciale kinder-hofjes en veldjes, waar de as van gecremeerde kinderen kan worden uitgestrooid.

Een boterdoosje in Erp

Ria Janssen, Boekel, 1961

In het voorjaar van 1961 rijdt een auto met twee mannen naar het kerkhof van Erp. De schemering hangt reeds als een deken over het platteland als ze het terrein bereiken. De bestuurder brengt de auto tot stilstand. Beide mannen stappen uit en kijken ongemakkelijk om zich heen, alsof ze iets te verbergen hebben. De grafzerken, die zich vanwege de invallende schemer nog maar nauwelijks laten lezen, zijn de stille getuigen van de laatste akte van een persoonlijk drama.

De ene man haalt een klein doosje tevoorschijn, de ander een schop. Ze lopen naar een uithoek van het kerkhof en kiezen een plek, niet zorgvuldig maar meer gehaast, alsof de klus zo snel mogelijk geklaard moet worden. De man met het doosje gebaart naar de ander, die zwijgend zijn schop in de grond zet en een kuil begint te graven. De man met het doosje kijkt met een verbeterd blik toe hoe het karwei vordert. De aarde is los en rul, laat zich gemakkelijk verplaatsen. Ze kijken elkaar aan en knikken. Voorzichtig legt de ene man het doosje in de kuil. Even staan ze met gebogen hoofd stil om een weesgegroetje te bidden, als twee eenzame silhouetten tegen de donkere lucht. Dan schept de man met de schop de aarde terug in de kuil en stampt voorzichtig het rulle zand wat aan. Gehaast lopen beide mannen terug naar hun automobiel en rijden even later weg.

‘En dan krijg je zo’n vreselijke opdonder, want dan moet je een kind ter wereld brengen waarvan je eigenlijk al weet dat het dood is. Dat doet verschrikkelijk pijn.’

In 1961 woont Ria Janssen met haar man Harry in het Brabantse Erp. Een gemoedelijk dorpje op het platteland waar iedereen elkaar kent. Het huisje waar ze wonen omschrijft Ria als een ‘kippenkooi,’ want veel geld om van rond te komen is er niet. Ria raakt zwanger, maar ze voelt dat er iets niet in orde is. Na negen maanden voelt ze het kindje niet meer en zegt dat ook tegen haar man Harry. ‘Ik dacht dat dat zo hoorde,’ zegt Ria. ‘Eigenlijk wisten we niets in die tijd. We wisten alleen hoe ze gemaakt moesten worden,’ gniffelt ze. Ria Janssen oogt als een eenvoudige, maar vlotte zeventiger met veel levenskennis. Ze weet haar verhaal gedetailleerd te vertellen. Af en toe wordt ze fel als de arts of de kerk ter sprake komt. ‘De dokter kwam en zei dat er niets aan de hand was om me zorgen over te maken,’ vertelt Ria.

‘Het was net een veearts. echt zo’n boerenarts die zelf alle bevallingen deed en meteen weer vertrok. Ik had toen al de hele week weeën gehad. De dokter heeft nog wel een spuit gezet om de bevalling in gang te zetten, maar hij zag aan het vruchtwater dat het kind al dood was. En dan krijg je zo’n vreselijke opdonder, want dan moet je een kind ter wereld brengen waarvan je eigenlijk al weet dat het dood is. Dat doet verschrikkelijk pijn.’

Ria is nu 76 en was destijds 21 jaar, maar ze weet nog precies te vertellen wat er daarna gebeurde. Ze had het wiegje al in de kinderkamer gereedgemaakt en ook de babyspulletjes waren in huis. Voor het geval het een dochtertje zou worden, had ze ook al een naam gereed: Marion. Ter ondersteuning was haar zusje in huis.

‘Het was een vreselijk zware bevalling,’ vertelt Ria verder, ‘maar toen die zaterdag bleek dat het kind al dood was, zakte ik weg in een zwart

gat. We hadden op dat moment ook geen steun aan elkaar. Mijn man zat buiten te huilen. Het kindje is nog een uur bij ons geweest en ik zag wel dat het op mij leek. We wisten niet wat we moesten doen. We raadpleegden de dokter, maar die zei dat we het maar in een doosje moesten doen. Mijn zusje heeft het toen in een luier gedraaid en in een boterdoosje gedaan. Ik vond dat verschrikkelijk. Ik mocht mijn kindje ook niet meer vasthouden, want de dokter zei dat het besmettelijk was. Achteraf was dat flauwekul.’

Het zijn de jaren zestig op het Brabantse platteland. Het krijgen van een levenloos kind is een taboe. Bijna niemand durft erover te spreken. Een pastoor of andere geestelijke heeft Ria destijds nooit gezien. Het boterdoosje met haar kindje wordt gestald bij de burens en daar heeft het tot maandag gestaan.

‘Dan ben je katholiek, maar je kind wordt gewoon als een hond de grond in gestopt.’

‘In die tijd had nog bijna niemand een auto, maar die avond hoorde ik de auto van mijn zwager wegrijden en ik wist dat hij, samen met de buurman, mijn kindje weg ging brengen,’ zegt Ria emotioneel. ‘Ze hadden expres de radio hard aangezet zodat ik het niet zou horen, maar ik hoorde het toch. Het gebeurde allemaal in het geniep, in het schemerdonker of in de *griebelgrauw* zoals ze dat hier noemen. Mijn man is niet meegegaan want hij wilde bij mij blijven. Op het kerkhof was een stuk ongewijde grond en daar heeft mijn buurman, in het donker, het doosje begraven. Dan ben je katholiek, maar je kind wordt gewoon als een hond de grond in gestopt.’

Zowel de zwager als de buurman hebben er nooit meer over gesproken. Ria begreep dat later wel, want telkens als iemand erover begon, barstte ze in huilen uit.

Ook heeft Ria Janssen nooit geweten waar haar dochtertje Marion is begraven. Haar buurman wist dat later ook niet meer. Het bleef vaag steken in ‘daar ergens in die hoek.’

Typisch een plattelandsoplossing

Erik Borgman reageert op het verhaal van Ria. Hij is als theoloog verbonden aan de Tilburg University.

‘Dit is typisch zo’n plattelandsoplossing en je ziet dat het door de kerk eigenlijk niet als item wordt beschouwd. Het was immers geen kindje en het heeft nooit echt geleefd. Tot diep in de zestiger jaren was de gedachte dat je daar niet te veel gedoe over moest maken. Het kon toch geen gewone uitvaart krijgen en mensen moesten het maar zelf oplossen. Dat heeft vaak dit soort pijnlijke taferelen opgeleverd. De beleving van mensen op dit niveau is eigenlijk pas laat in de jaren 60 een rol gaan spelen laat, wanneer met name de geneeskunde er anders naar gaat kijken.’

‘Het kind heeft toch geleefd? En wat doet dat beetje wijwater nou, dat vind ik ook flauwekul. Nadien reageer je wel anders wat je geloof betreft.’

Het is voor Ria nog steeds onverteerbaar dat er destijds zo weinig begrip was vanuit de kerk en dat haar kind niet gedoopt kon worden. ‘Waarom moet zo’n kind in ongewijde grond?’ vraagt Ria zich af. ‘Het kind heeft toch geleefd? En wat doet dat beetje wijwater nou, dat vind ik ook flauwekul. Nadien reageer je wel anders wat je geloof betreft.’

Na de geboorte van haar tweede dochtertje vraagt de pastoor haar of ze haar kind wil opdragen aan Maria. ‘Dat noemen ze de kerkgang,’ zegt Ria, ‘dan kom je met je kind bij de pastoor en die bidt dan wat en draagt een kazuifel. Daarna ga je samen naar de Mariakapel om bij het beeld van Maria je kind aan haar op te dragen. Maar omdat mijn eerste kind doodgeboren was, mocht ik dat niet. Toen heb ik dat bij mijn tweede kind geweigerd, want ik vond dat onzin.’

In de steek gelaten

Ook nu nog voelt Ria dat ze in de steek gelaten is. Voor een deel had dat met het taboe te maken. Aan het kraambed hilde iedereen mee, maar daarna werd van je verwacht dat je doorging. Er zouden immers nog wel meer kinderen volgen die de zielenpijn van het verloren kind al snel zou doen vergeten. Het was de tijd waarin je veel zelf moest opknappen. ‘Iedereen werd aan zijn lot overgelaten,’ bevestigt Ria, ‘de enige gedachte die ik had, was dat mijn kind dood was en verder denk je nergens aan. Ik zat de hele dag te huilen en niemand zei dat het anders had gemoeten. Mijn moeder had ook een doodgeboren kind en haar verhaal is niet veel anders.’

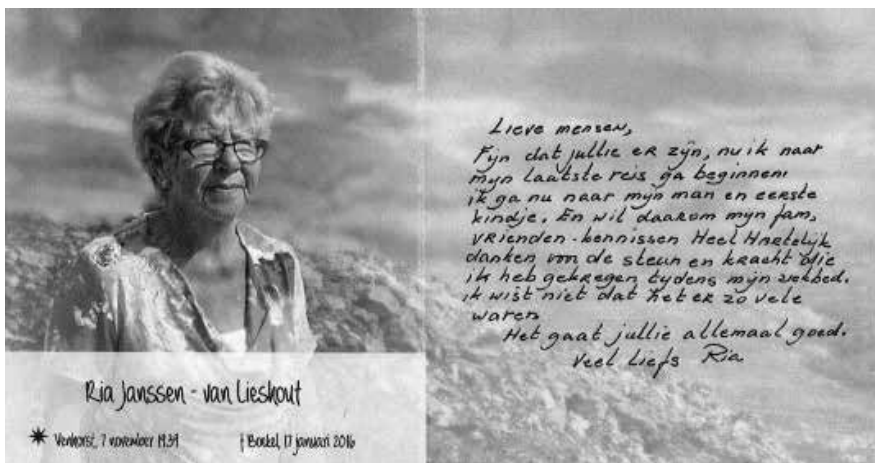
De pastoor was in geen velden of wegen te bekennen. Ria’s binding met de kerk is vanaf die tijd een stuk minder geworden. Wel heeft zij veel steun van haar huidige kinderen, en samen gaan ze nog wel eens naar het monument voor levenloos geboren kinderen in Erp.

‘Dan denk ik: dat is ook voor mijn Marion,’ mijmert Ria. ‘Dat is heel raar, maar de eerste keer is het net of je opnieuw in een uitgesteld rouwproces terecht komt, terwijl het toen wel achtenveertig jaar later was.’

Ria heeft geen foto’s of andere dingen uit die tijd en ze vindt het wel jammer dat ze daardoor geen plekje in huis kan creëren ter herinnering. Haar man Harry is enige tijd geleden overleden. Op de geboortedag van haar dochtertje denkt Ria aan haar: 13 mei is een dag waarop ze terugdenkt, maar ze doet niets speciaals. De gedachte aan haar kind vindt Ria voldoende.

Ze weet dat er in haar geboortedorp Venhorst een meisje is dat ook op die dag geboren is. ‘Als ik dat meisje zie, nu een volwassen vrouw, heb ik er altijd moeite mee en denk ik onmiddellijk aan Marion en hoe ze had kunnen opgroeien als ze wél een kans van leven gehad had.’

Ria Janssen-van Lieshout is in januari 2016 op 77-jarige leeftijd overleden.

Op het bidprentje heeft Ria zelf een korte tekst geschreven:

Lieve Mensen,
Fijn dat jullie er zijn, nu ik aan mijn laatste reis ga beginnen.
Ik ga nu naar mijn man en eerste kindje, en wil daarom
mijn familie, vrienden en kennissen heel hartelijk danken
voor de steun en kracht die ik heb gekregen tijdens mijn ziekbed.
Ik wist niet dat het er zo vele waren,
Het gaat jullie allemaal goed.

Veel liefs,
Ria

Het was feest op de kraamafdeling, maar ik stond met lege handen

Ria Ruijters, Echt, 1969

‘Dames, maken jullie je klaar voor de baby...het is tijd voor de borstvoeding’.

Ria Ruijters spreekt de woorden uit alsof ze uit een recente reclamespot komen. Het zijn woorden die haar altijd zijn bijgebleven. Ze schalden in 1969 door de speakers van de ziekenzaal om de jonge moeders rond haar aan te sporen zich klaar te maken voor de borstvoeding. Ria is nog verbijsterd als ze het bijbehorende verhaal vertelt. Ze was net bevallen van een levenloos kind en was nog helemaal in de war. Ze herinnert zich een kille, haast emotionele omgeving.

Ik heb het helemaal weggestopt

Ria woont nu in een mooi appartement in het Limburgse Echt, waar haar verhaal zich ook afspeelt. Uitkijkend over het stadje begint ze te vertellen. 'Ik was een katholiek meisje van 21 en trouwde met een jongen uit Echt. Al vrij snel raakte ik in verwachting,' zegt Ria. Ze verontschuldigt zich voor het feit dat er hiaten in haar verhaal zitten. 'Ik heb het kennelijk dusdanig weggestopt dat het tamelijk lastig is om mijn herinneringen op te diepen. Ook mijn man had het zó ver weggestopt in zijn brein... daar spraken we nooit over...jaren niet. Eigenlijk tot het moment waarop ik erachter kwam dat er monumentjes werden opgericht voor levenloos geboren kinderen.'

'Er ligt ergens een kindje op een kamer en dat ben ik vergeten. Het heeft geen sokjes aan en heeft ook geen flesje gehad. Dat heb ik heel vaak gedroomd maar ik kon het niet terugbrengen naar het verleden en dat het daarmee wel eens te maken kon hebben.'

Ondanks dat er nare herinneringen zijn verdwenen, geeft Ria antwoord op de vraag waar ze is bevallen. 'In het ziekenhuis in Sittard,' meldt Ria onmiddellijk. 'Ik zie me nog naar mijn schoonouders toe lopen met een tas vol boodschappen, want ik was overtijd. Mijn schoonmoeder was vroedvrouw en toen ik binnen was zei ze: 'goh, voel je wel goed leven?' Ik wist niet goed wat ik met die vraag aan moest. Hoewel ze geen praktijk meer had, vroeg ze me of ze eens mocht luisteren. Dus wij naar boven waar ze naar mijn buik luistert. Ik hoor haar nog zeggen 'en nu ga je meteen naar de huisarts!' Dat heb ik toen maar gedaan. De huisarts heeft me onmiddellijk doorgestuurd naar dokter Moerman in Sittard. Ik wist dat hij gynaecoloog was. Hij is gaan luisteren, met een heel goed apparaat denk ik. Ik lag op dat

bed, maar in plaats van het bonken van het hartje, dat we eigenlijk hadden moeten horen, was er alleen stilte.’

Ria zwijgt. ‘Daarna is het een groot zwart gat,’ zegt ze. ‘Mijn schoonzusje beweert dat ik naar huis ben gegaan, maar zelf heb ik het gevoel dat er iets anders is gebeurd. Het is een periode waarin ik nu afhankelijk ben van de herinneringen van anderen. Ik weet wel dat mijn kindje de dag daarna gehaald is. Ik heb later nog aan mijn man gevraagd of ik pijn had en hij antwoordde ‘jazeker had je pijn!’ Van de bevalling zelf weet ik vrijwel niets meer, heel raar. Eigenlijk was alles wat daarna gebeurde heel vreemd. Alsof ik in een roes heb geleefd. Later, toen ik eigenlijk al mijn huidige kinderen had, kreeg ik weleens dezelfde droom die ik nu beter kan plaatsen, een vreemde droom: er ligt ergens een kindje op een kamer en dat ben ik vergeten. Het heeft geen sokjes aan en heeft ook geen flesje gehad. Dat heb ik heel vaak gedroomd maar ik kon het niet terugbrengen naar het verleden en dat het daarmee wel eens te maken kon hebben.’

Was er enige vorm van begeleiding nadat de gynaecoloog had gezegd dat het kindje dood was? ‘Niets,’ antwoordt Ria, ‘helemaal niets. Ik weet alleen dat het kindje van me is afgepakt.’

Je kwam met lege handen op de kraamafdeling, waar een feeststemming heerste. Ik hoorde via de luidsprekers die regelmatig terugkerende oproep van *Dames maken jullie je klaar voor de baby, het is tijd voor de borstvoeding*, maar ik had geen kindje. Ik ben toen naar een kamer-tje gegaan en daar lag ik helemaal alleen.’

‘Er werd je niks gevraagd. Het was net of er een eenvoudige operatie had plaatsgehad. Dat er iets uit je lichaam was gehaald, zoals je gal of zoiets, en weg...’

‘Er werd met mij niet gesproken over mijn situatie en niemand die de moeite nam om de luidsprekers op mijn kamer uit te zetten. Dat was heel akelig en confronterend. Er werd je niks gevraagd. Het was net of

er een eenvoudige operatie had plaatsgehad. Dat er iets uit je lichaam was gehaald, zoals je gal of zoiets, en weg...’

Was haar man bij de bevalling? ‘Mijn man heeft het kindje gezien en heeft daar zijn leven lang last van gehouden. We praten er bijna nooit over. Wat hij mij vertelde, is nog maar een paar jaar geleden. ‘Dat kindje lag daar op een aanrecht van metaal; verschrikkelijk... Het is maar goed dat je het niet gezien hebt.’ Hij is inmiddels 72 maar hij kan het er nog heel moeilijk mee hebben. Hij heeft destijds ons kindje wel zien liggen in een kistje dat mooi door het ziekenhuis was aangekleed.’ Ria doet haar uiterste best om haar herinneringen naar boven te halen maar als het over de bevalling zelf gaat, lukt dat nauwelijks. ‘Ik heb ze helemaal weggestopt. Ik kan me bijvoorbeeld ook niet meer herinneren dat ik weeen had. Ik weet dat dit erg vreemd klinkt maar het is niet anders.’

Wat gebeurde er daarna? ‘Op een zonnige ochtend hoor ik van de zusters dat mijn vader, mijn man, mijn schoonmoeder en schoonzus naar de begraafplaats zijn gegaan om mijn kindje te begraven. Ik had er geen gevoel bij, ik weet alleen dat de zon scheen. Het enige dat ik wilde, was naar huis gaan. Weg van alle ellende.’

Heeft Ria’s familie nadien nog verslag gedaan van de begrafenis?

‘Dat ging ook weer zo vreemd allemaal. Ik was een verwend meisje dat thuis alles kreeg wat haar hartje begeerde, maar mijn moeder had vreselijk moeite met het feit dat ik een levenloos kindje had gekregen. Ze zei dat ik wel weer snel een nieuw, gezond kindje zou krijgen. Het was alsof het om een nieuwe pop ging... ik zeg nu maar wat ik voel.’

Wat de thuiskomst betreft is Ria geen uitzondering op de regel. Haar familie wilde haar de pijn van de babykamer, die vóór de bevalling al gereed was, besparen.

‘Ik kwam thuis en alles was weg. Het bedje, de spulletjes, alles. En dan gaat het leven verder... ik heb het nooit gezien. Ik heb het natuurlijk wél gevoeld in m’n buik...’

Ik dacht ik moet zo snel mogelijk een nieuw kindje hebben, met zo’n kinderwagen lopen en opnieuw beginnen. Achteraf bleek uit onderzoek dat na zes maanden de placenta is gaan afsterven. Vandaag de dag zouden ze daar wel achter zijn gekomen, maar toen niet.’

Niemand gaf steun

Waar was de pastoor? Ze was en is immers katholiek.

‘Die was er niet,’ zegt Ria resoluut. ‘Iedereen schitterde door afwezigheid, ook al waren ze in feite aanwezig. In het ziekenhuis liepen veel nonnen rond op de kraamafdeling die maar weinig compassie toonden voor mijn situatie. Ze waren vreselijk onaardig. Hoe anders was dat toen ik mijn tweede kind kreeg. Ik werd omringd door liefde en toewijding. Waarom heb ik dat toen niet gehad?’

Zoektocht

Veel ouders zijn pas veel later gaan zoeken naar wat er met hun kindje gebeurd was, bijvoorbeeld doordat er rust kwam in hun bestaan, na een werkzaam leven, of doordat er kleinkinderen werden geboren. Het zijn de momenten waarop hun eigen herinneringen, vaak heftiger dan ooit tevoren, naar boven komen. Ria Ruijters is daar geen uitzondering op. Zo’n zeven jaar geleden las Ria een stukje in het plaatselijke blad *De Trompetter*, dat melding maakte van een monumentje voor doodgeboren kinderen op de begraafplaats van Roermond. ‘Toen dacht ik onmiddellijk: wat zou het fijn zijn als zoiets ook op de begraafplaats van Sittard zou kunnen komen. Een plek waar je je kindje kunt herdenken en af en toe een bloemetje kunt neerleggen. Ik schakelde mijn schoonzus, die kunstenares is, in en legde haar het plan voor, maar die floot me eigenlijk onmiddellijk terug. Ik had toen nog geen flauw idee wat daar allemaal bij kwam kijken... het is wél het moment waarop ik ben gaan denken hoe ik mijn kindje kon terugvinden. Alles kwam weer bovendrijven, in wezen veel sterker dan ooit tevoren. Ik ben naar het ziekenhuis in Sittard gegaan en naar het gemeentehuis, maar kwam niet veel verder. Totdat ik dacht: ik moet bij het begin beginnen. Ik ga naar de doodgraver, zoals ze dat vroeger zeiden. Zo kwam ik bij Leon Tonglet terecht. Toen ik bij hem op zijn kantoorje kwam, had hij het boek al tevoorschijn gehaald en liet me de notities zien. Ik herinner me alleen de verschrikkelijke woorden ‘levenloos kind’. Daarna kwamen bij mij alle emoties los...’

Een glimlach kwam voorbij

Ria gaat naar begraafplaats Vrangendaal in Sittard, waar ze heeft afgesproken met de inmiddels gepensioneerde kerkhofbeheerder Leon Tonglet. Het is een mooie, groene begraafplaats met heggetjes, haagjes en bomen. Nog voordat Ria zich bij Leon Tonglet gemeld heeft, vertelt ze: ‘Ik weet dat ze die doodgeboren kindjes langs een heg hebben begraven. Mijn man mocht ook niet bij de begrafenis zelf zijn, iets wat hij altijd verschrikkelijk heeft gevonden. Hij mocht wel het kistje vasthouden maar niet meelopen naar de plek waar het in de grond gestopt werd. Het was immers ongewijde aarde... Hij heeft het kistje moeten afgeven en moest zich daarna omdraaien. Het ging allemaal razendsnel. Je liet het gewoon gebeuren. Hij was ook nog maar net 27 en overdonderd door de hele situatie.’

‘Hij mocht wel het kistje vasthouden maar niet meelopen naar de plek waar het in de grond gestopt werd. Het was immers ongewijde aarde... Hij heeft het kistje moeten afgeven en moest zich daarna omdraaien.’

Eenmaal binnen in het kleine kantoortje van de begraafplaats, halen Ria en Leon onmiddellijk de herinnering op aan een jaar of acht geleden. Het moment waarop Ria en haar man te horen kregen hoe hun dochtertje in de archieven vermeld stond. ‘Het archief is altijd bijgehouden,’ vertelt Leon, ‘we hebben plattegronden, papieren en kaarten.’ Ria vult aan: ‘Ik weet nog dat het een boekje of schriftje was dat van oudheid zowat uit elkaar viel.’

Leon haalt een schriftje tevoorschijn met documenten en leest voor: ‘Een document van overledene, een levenloos kind, naam Ruijters-Mostard... geboren 25 januari 1969, overleden op dezelfde dag... en begraven 29 januari 1969. Het kind werd begraven op de plek waar nu het monument *Stil verdriet* staat. Het was gewijde aarde...’ Ria protesteert: ‘Ons is destijds gezegd dat het ongewijde aarde was, dus daar zijn we het toch niet over eens.’

Zou het dan kunnen dat de grond pas gewijd is na de begrafenis van het kindje Ruijters?

‘Dat zou kunnen,’ bevestigt Leon, ‘het was allemaal voor mijn tijd, want ik ben ik pas in 1976 begonnen.’

Eenmaal buiten gaat het richting monumentje, terwijl het grint van het pad onder hun voeten knispert. ‘Ik denk dat wij hier zo’n twee of drie keer per jaar komen,’ vertelt Ria, ‘maar het monument is wel ontzettend belangrijk voor ons.’

Voor het eerst valt ook de naam van haar dochtertje: Elsbeth, vernoemd naar Ria’s moeder.

Het kind ligt begraven in één van de zogenaamde ‘kinderpanden,’ de veldjes waar levenloos geboren kinderen destijds terecht kwamen.

Ria vertelt over de onthulling van het monumentje, jaren geleden. ‘Mijn zoon zou een gedicht voorlezen dat nu op het monumentje staat. Zijn eigen zoontje was toen enkele maanden oud. Hij kreeg het gedicht niet uit zijn mond, zo emotioneel was hij.’

Ondertussen naderen we bijna het midden van de begraafplaats, de plaats waar ook het monumentje staat. Daaromheen, in een cirkel, een stuk met groen bedekte aarde.

‘Hier, onder onze voeten, liggen nog steeds anonieme kinderen begraven,’ zegt Leon, ‘het kerkhof is op plattegronden onderverdeeld in de vakken 1, 2, 3, en 4. Vroeger, toen ik hier pas begon, stonden er ook nog nummers op alle graven. Maar een oud-collega heeft die op een gegeven moment allemaal opgeruimd. Ik neem aan bij vergissing, maar dat was wel jammer, want daarna hebben we ook bijna niets meer kunnen terugvinden van oude tekeningen waar de nummers op stonden.’

De sokkel van het monumentje heeft een rechthoekige vorm van cortenstaal. Er bovenop een kleine, bronzen plastiek met een lotus-zaadoos, symbolisch verwijzend naar baarmoeder en navelstreng. Het is gemaakt door kunstenaar Miep Mostard.

Op de sokkel is een korte tekst te lezen: *een glimlach kwam voorbij...* Even zijn alleen de vogels hoorbaar.

Dan lezen Ria en Leon ook het gedicht dat de kunstenaar op het monumentje aanbracht:

Een glimlach kwam voorbij
Een korte tijd waren we gelukkig samen
En hebben we getracht dit leven vast te houden
De natuur maakte een andere keuze
En brak de knop nog voor hij openging
Ons bleven de tranen
De glimlach ligt besloten in ons hart.

‘Ik ben nu een half jaar niet hier geweest,’ mijmert Ria, ‘maar elke keer als ik hier ben denk ik ‘hoe zou ze er nu uitzien? Is ze boven, is ze in de hemel, wacht ze op me...ziet ze me hier staan?’ Dat gaat toch wel door me heen. Daar ben je katholiek voor. Ik ga wel niet meer elke week naar de kerk maar ik ben toch grootgebracht met de gedachte van het hiernamaals... is er iets...? Zo denk ik dan. Maar ook: ik neem aan dat Elsbeth hier begraven is, en dat is het.

Het is goed zo.’

De pijn gaat 'n leven lang mee

Theoloog Erik Borgman Tilburg University

Erik Borgman (1957) is hoogleraar theologie aan de Tilburg University. Hij noemt zichzelf 'systeemtheoloog,' wat inhoudt dat hij zich bezighoudt met de christelijke traditie en de betekenis die dat heeft voor mensen in het heden. Hij is dus geen historicus, maar denkt na over de actuele betekenis van het christendom, vooral in verbinding met de hedendaagse cultuur. Over hoe mensen in hun eigen leven tegen kwesties aanlopen en op welke manier elementen uit de traditie daar iets over te zeggen hebben. Zijn vakgebied balanceert vaak op het grensgebied van geloof, traditie en hedendaagse cultuur, maar vooral ook hoe deze zich tot elkaar verhouden.

‘Een kerk die heel offensief wilde laten zien dat er uiteindelijk niemand anders de baas is over wie er toegelaten wordt in de hemel dan zichzelf.’

Erik is duidelijk gewend het woord te nemen want eenmaal op zijn kleine werkkamer steekt hij onmiddellijk van wal. ‘Het is heel goed dat deze kwestie eens aandacht krijgt. Ik heb zelf het idee dat het traject van dit onderwerp van de ongedoopte kinderen bijna modelmatig verlopen is. Het is duidelijk dat dit bij veel mensen lange tijd voor onvrede en langdurige pijn heeft gezorgd. Maar toen het uiteindelijk naar boven kwam, is er ook wat mee gedaan, terwijl dat in de Rooms-Katholieke kerk helemaal niet zo vanzelfsprekend was. Daarbij komt nog de vraag of hun kind wel tot de gemeenschap mocht behoren; met een duidelijk ‘nee’ als antwoord. Die combinatie leverde een pijnlijke, gecompliceerde situatie op.’ Erik Borgman, een rijzige man met lang, golvend grijs haar alsof hij in het hippietijdperk is blijven steken, is iemand die zorgvuldig zijn woorden wikt en weegt. Eenmaal begonnen kiest hij af ten toe zijpaden, maar komt weer net zo gemakkelijk op de hoofdroute terug. Hij lijkt er ook volstrekt neutraal in te staan en heeft geen moeite om ‘zijn’ kerk zo nu en dan eens flink de oren te wassen, zeker als we de jaren vijftig van de vorige eeuw aanstippen. ‘Een kerk die heel offensief wilde laten zien dat er uiteindelijk niemand anders de baas is over wie er toegelaten wordt in de hemel dan zichzelf. Het was een tendens die tweede helft negentiende eeuw is ingezet en in de eerste helft van de twintigste eeuw, zo tot in begin zestiger jaren, zijn hoogtepunt heeft gehad.’

Erik Borgman ziet verbanden en voegt- om het plaatje van het probleem compleet te maken - hieraan toe: ‘Je moet er eigenlijk de ontwikkelingen in de medische wetenschap bij optellen. Het medisch handelen werd als steeds technischer gezien, terwijl er nog geen goed inzicht bestond over de psychologische kanten ervan. Alles bij elkaar heeft dat uiteindelijk een bijzonder pijnlijke geschiedenis opgeleverd.’

Heilig doopsel

Hoe belangrijk was het heilig doopsel eigenlijk? De kerk had hier in ieder geval een dogmatische en onwrikbare opvatting over. We gaan nog een stapje verder terug in de tijd en pakken een voorbeeld bij de kop: het katholieke tijdschrift *Huwelijk en Huisgezin* gaf al in 1929 tips over het zogenaamde Nooddoopsel. Heel pragmatisch, voor het geval het kindje vlak na de geboorte kwam te overlijden en er geen geestelijke in de buurt was. Katholieke ouders konden dan hun kindje zelf dopen en daarmee een plek in de hemel veiligstellen, indien het tóch zou sterven. Er was alleen water voor nodig in welke vorm dan ook; zeewater, rivierwater, regenwater, put- en leidingwater, bronwater of welwater. Ook water uit gesmolten ijs of sneeuw was mogelijk. Het was streng verboden om een dood kindje tóch te dopen.

Erik Borgman: ‘Volgens de katholieke leer konden mensen alleen gered worden als ze gedoopt waren. In die tijd was de kindersterfte hoog en een geslaagde geboorte gaf nog niet onmiddellijk de garantie dat het kind de eerste dagen levend en wel zou door komen.

Het idee was dan ook lange tijd: onmiddellijk dopen. Ik was zelf in Amsterdam nog maar nauwelijks ter wereld gebracht of er ging al doopwater over me heen. Mijn moeder is er niet eens bij geweest, zo snel als het ging. Dat zegt wel wat. De periode tussen vruchtwater en doopwater moest gewoon zo kort mogelijk zijn. Het was zelfs zo dat in noodgevallen eenieder, dus ook een niet-katholiek, mocht dopen. Die nooddoop was dan ook een officieel onderdeel van de catechismus.’

Voor de kerk was het een vaststaand feit: niet gedoopt, geen plaats in de hemel en dus ook geen plaats op het kerkhof in gewijde grond.

‘Ouders kregen het gevoel dat hun kind eigenlijk nergens meer bij hoorde, en dat werd op verschillende manieren bevestigd.’

‘Dit punt is altijd een probleem geweest voor de kerk,’ vertelt Erik Borgman. ‘Met name, ongedoopte, heel jonge kinderen. Het probleem was natuurlijk heel duidelijk. Die kinderen hadden niets fout gedaan.’

Dat kon ook niet want ze hadden feitelijk sowieso nog niets kunnen doen. Het feit dat je niet in de hemel kon komen, werd door de achterban toch gezien als een soort straf. Hoe kan iemand nou straf krijgen voor iets wat hij niet gedaan heeft? Daar kwam nog bij dat ongedoopte, levenloos geboren kinderen op vrijwel onzichtbare plekken op het kerkhof - letterlijk achter de heg - werden begraven. Ouders kregen het gevoel dat hun kind eigenlijk nergens meer bij hoorde, en dat werd op verschillende manieren bevestigd.'

'Het ziekenhuis wás de kerk op een bepaalde manier'

In de jaren vijftig, als de kerk zich als machtig instituut manifesteert en zich steeds meer inricht als een staat met een eigen ideologie, komt er een nieuwe fase in het verhaal. De kerkelijke wetten gaan zich langzamerhand vermengen met sterke ontwikkelingen in de medische wetenschap. Het probleem van de levenloos geboren, ongedoopte kinderen krijgt er daardoor als het ware een heftigere dimensie bij, omdat ook het ziekenhuis er wat van gaat vinden en de ouders zich buitenspel voelen staan.

'Het hele idee dat dit eigenlijk nog geen voltooide mensen zijn en dat ouders er maar zo snel mogelijk overheen moesten komen, kwam meer vanuit de hoek van de medische wetenschap. In katholieke gebieden kwam daar nog eens bij dat die ziekenhuizen een kerkelijke uitstraling hadden, omdat het verplegend personeel voornamelijk bestond uit religieuzen.'

Het ziekenhuis wás dus, op een bepaalde manier, de kerk. Waar medici en nonnen door elkaar liepen en waar er ook moeilijk onderscheid te maken was tussen wat nu de medische en wat de religieuze opvatting was. Een zuster kwam immers evengoed met medisch gerelateerde mededelingen aan het kraambed. In die ziekenhuizen kwamen gezondheidszorg en religie letterlijk bij elkaar. De afloop is bekend; de religieuzen verdwenen langzaam maar zeker uit de ziekenhuizen.

'Ook zij kregen zo langzaam een andere verhouding tussen hun

leven als non en professional in de zorg, want ze moesten tegelijkertijd zien uit te komen met hun religieuze leven, dat ook sterk veranderde. Halverwege de jaren zestig zie je ook dat de kerk op dit punt in wezen verder is dan de medici. De verpleging maakt de mensen op een heel andere manier mee en ziet ze kwetsbaar in bed liggen. In de Nederlandse kerk is het idee dat bij pastoraat en zielzorg ook psychologische kennis hoort tamelijk snel ingevoerd.'

Het is precies dit wat het terugblikken op deze kwestie lastig maakt. De veranderende medische wetenschap benadert het doodgeboren kind anders dan de religieuzen, met name als het gaat om het wegwerken van doodgeborenen met medisch afval.

'Toen ik dat las was ik echt verbijsterd. Dat is echt iets wat uit de medische wereld komt. Ze werden gewoon beschouwd als medisch afval en daarmee werd het allemaal nog pijnlijker ... want als je kind al verbrand wordt...'

Vanaf de jaren zeventig worden onvoldragen foetussen en levenloos geboren kinderen, zonder medeweten van ouders, verbrand in een ziekenhuisoven en later bij een crematorium.

'Toen ik dat las was ik echt verbijsterd,' zegt de theoloog, 'het was in die periode voor katholieken nog verboden om zich te laten cremieren. Dat is echt iets wat uit de medische wereld komt. Ze werden gewoon beschouwd als medisch afval en daarmee werd het allemaal nog pijnlijker... want als je kind al verbrand wordt... Als je dan een vergelijking maakt met de jaren vijftig en zestig zie je dat er toen al wel iets van verzet was, maar de meeste mensen wisten er geen vorm aan te geven. Later hoor je de rouwverhalen en de spijt dat men het allemaal heeft laten gebeuren.'

Heldinnen van de aanrecht en de waschtobbe

De jaren twintig en dertig waren de hoogtijdagen van de Katholieke Bond voor Groote Gezinnen. In 1938 geeft de bond filmmaker Wim Cox opdracht tot het vervaardigen van een propagandafilm voor het grote gezin. Het is een prachtig voorbeeld van hoe de katholieke achterban werd aangestuurd. Hoewel gedraaid in zwart-wit geeft de film in geuren en kleuren een ideaaltoestand weer. Er wordt veel gebruikgemaakt van beeldrijm en het toont het dagelijks leven van een groot gezin in Venlo, waar ook de cineast woonde. De beelden zijn bij vlagen poëtisch en Cox bedient zich van een opvallende techniek, zoals bij de beelden van ontlukende bloemen waarvan de kelk zich in slow motion opent. Een gedragen, heroïsche stem voorziet de film van commentaar. Moeders van grote gezinnen worden bejubeld als 'heldinnen van de aanrecht en de waschtobbe'. De *Tegelse Courant* schrijft: 'tafereelen van blijheid en droefheid, momenten van ontroering en bezinning.'

'Waar de katholieken het gevoel hadden dat ze de natuur moesten eren en zich daar in zekere zin aan moesten onderwerpen als basis van het leven, vonden ze een samenleving tegenover zich waarvan men vond dat die zich steeds meer naar een controlekant bewoog en dat wilde men niet.'

Op zijn beeldscherm tovert Erik Borgman een fragment uit de film tevoorschijn, dat hij onmiddellijk van treffend commentaar voorziet. 'Die grote gezinnen werden bijna een katholiek statement. Het echte geluk bestaat uit vruchtbaarheid en voortplanting en een open houding voor Gods gave. De nadruk lag op de onbeheersbaarheid daarvan, je kon dat niet controleren. Het idee dat het leven een geschenk is en dat je daar niet genoeg van kunt krijgen. De film wekt ook gelukzalige gevoelens op: dit is de natuur, hier sluiten wij bij aan. Daarmee is ook een soort tegenbeeld gezet. Tegen een samenleving waarvan men toen het idee had dat die zich steeds verder van de natuur af bewoog. Waar de katholieken het gevoel hadden dat ze de natuur moesten eren

en zich daar in zekere zin aan moesten onderwerpen als basis van het leven, vonden ze een samenleving tegenover zich waarvan men vond dat die zich steeds meer naar een controlekant bewoog, en dat wilde men niet. De boodschap was: wij hebben de problemen die de samenleving heeft niet en als je bij ons komt, krijg je die ook niet.'

Denkt Erik Borgman dat de film inhoudelijk overkwam bij de achterban? 'Zoals alle propaganda werkt ze alleen maar in de context van andere propaganda. Niets kan op zichzelf staan. Wat er gebeurt, is natuurlijk dat er een heleboel signalen in deze richting gingen. Het is goed om vruchtbaar te zijn en het leven is een geschenk, dat kwam allemaal wel over bij de achterban. Maar er was wel degelijk ook het besef dat er iets werd overgeslagen, bijvoorbeeld dat het idee wel mooi is om veertien kinderen te hebben, maar de moeder die de veertiende moet baren wellicht minder gelukkig is, want zij werd vaak alleen gezien als broedmachine. Daardoor bleven de lasten tactisch buiten beeld. Wat je het eerst ziet bij de film, is dat het ouderwets is. Je ziet vooral dat het niet meer van jou is. Er zit een soort muur tussen en dat heeft vooral te maken met wat er veranderd is in onze omgang met film en beeldcultuur. Er was toen sowieso een grotere afstand tussen de film en de werkelijkheid. Wij vinden het logischer dat er natuurlijk geacteerd wordt in een film en er niet van die rare gezwollen zinnen worden uitgesproken. Wij zouden nu nooit meer op deze manier een film monteren. Hier zie je gewoon aan dat dit is bedacht, gemaakt en neergezet vanuit een ouderwetse manier van gezagsuitoefening. Hier willen ze iets van je.'

'Ach, dat is dan een mond minder te voeden'

Maar ook de jaren vijftig telde nog de nodige grote gezinnen, waar moeder de vrouw het ene na het andere kind baarde en ondertussen de scepter zwaaide over het huishouden. De vraag is dan ook gerechtvaardigd of de beleving bij een doodgeborene in een groot gezin anders was dan nu en of dat nog een relatie heeft met het feit dat mensen zo volgzzaam bleven waar het de kerk betrof.

Borgman: 'Dit vind ik zelf een van de meest interessante vragen. Er is heel lang zo naar gekeken, in de trant van: er gaan nu eenmaal kinderen dood. De kindersterfte was hoog, zeker in sommige gebieden, maar het geboortecijfer ook. Een van de dingen die je er uit kunt leren, is dat het op een bepaalde manier niet waar is dat mensen er gemakkelijk overheen stapten. Ze deden wel alsof en ze gingen gewoon met hun leven verder, maar toch bleef de pijnlijke kant er wel degelijk zitten. Er werd vaak verondersteld dat mensen er wel aan wennen, maar dat is dus niet waar. De hele kwestie van die rouw blijft. Ze leven heel sterk met het idee van iets dat niet klaar is, dat niet af is, waar nog iets mee moet. Ik vind dat zelf heel interessant om te zien. En dan hebben we het nog niet eens over de uitspraak: ach, dat is dan een mond minder te voeden. Niets is minder waar, want de pijn is meer dan eens een heel leven lang meegegaan.'

Vaak wordt de vraag gesteld: hoe ging het dan in andere delen van het land?

Borgman is wat dat betreft een ervaringsdeskundige want hij is geboren en getogen in Amsterdam. 'Daar gingen dit soort dingen eigenlijk al vanaf het begin heel anders. Je leefde daar in een andere, gemengde omgeving en mensen vonden hun eigen weg op een heel andere manier dan in het zuiden. De leefomgeving was letterlijk groter. Dat zie je bijvoorbeeld bij de biechtmoraal. Ik weet van mijn eigen familiegeschiedenis dat mensen op zoek gingen naar degene met wie ze het 't beste konden vinden. Er waren ook paters die de missie kwamen preken, maar die tevens de biecht thuis kwamen afnemen. Dan kon je het aan hen vertellen en dan was het ook verder weg, maar in het zuiden zat je vaak aan de plaatselijke pastoor vast. Hier in het zuiden was het toch vaak een gesloten milieu, met over het algemeen een lage opleiding en weinig vooruitzichten, en ook in sociale zin weinig beweging. Mensen waren langere tijd gehoorzaam aan de kerk en deden vaak wat er voorgeschreven was.'

Spil in de hele kwestie blijft het zogenaamde 'voorgeborchte': mensen die niet gedoopt waren - en dus ook kinderen - konden niet worden begraven in gewijde grond. De vraag rijst dan: hoe werd dit eigenlijk

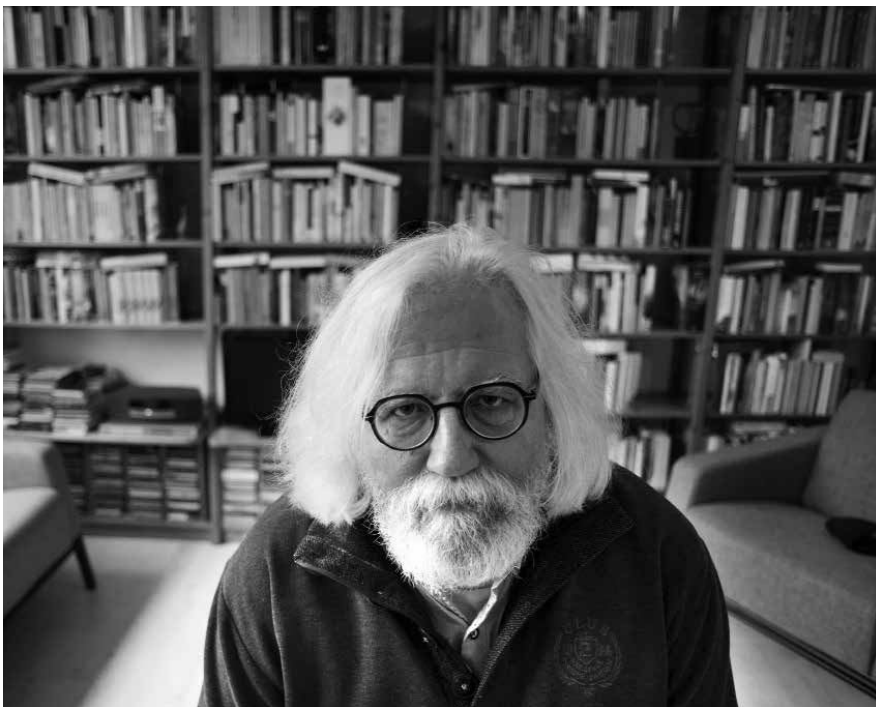
in de kerkelijke wetten omschreven?

Erik: 'Er is een verschil tussen de kerkelijke wet en de kerkelijke leer. De wet gaf aan dat ongedoopten niet met de kerkelijke rituelen begraven konden worden, dus niet in gewijde grond. Ze gingen daarom niet naar de hemel, maar waar dan wel heen? Het Limbo (voorgeborchte) binnen de kerkelijke leer is eigenlijk uitgevonden om dit probleem op te lossen, want ze hoorden niet in de hel waar de zondaars terecht kwamen, maar ook niet in het vagevuur waar mensen terecht kwamen waar nog wat aan kleefde. Er is dus altijd het besef gebleven dat deze kinderen weliswaar niet tot de volle gelovige bloei konden komen, maar dat ze ook niet gestraft konden worden door eeuwig in het vagevuur te verblijven. Daar kwam men duidelijk in een spagaat terecht, want dan zouden ze God immers nooit meer van aangezicht tot aangezicht kunnen aanschouwen. Ze weten eigenlijk niet wat hun uiteindelijke bestemming is, maar het kan ook niet zomaar zijn dat God deze kinderen, waaraan toch al veel ontzegd is, dit óók nog zou ontzeggen. Die twee lagen zijn altijd aanwezig geweest en dat schiep een probleem waar men niet meer goed uitkwam. Het voorgeborchte is dus in wezen een vage plek.'

'Wie maakte zich eigenlijk druk om een willekeurige Brabantse moeder? Het ging om mensen die eigenlijk nergens werden gehoord. Ga nauwelijks een paar generaties terug en dan zie je dat mensen niet eens konden schrijven. Hoe zou dat protest er dan uit moeten zien en wat zou er dan kunnen worden doorgegeven?'

Die hoog-theologische discussies staan natuurlijk ver af van de gewone sterveling, maar moesten wel worden vertaald naar de lokale parochies. De boodschap moest verkocht worden, toch?

'De kerk wilde zichzelf op een bepaalde manier neerzetten: 'wij zijn degenen die bepalen. De overheid kan wel van alles zeggen, maar wij kiezen onze eigen opvatting.' De kerk positioneerde zich eigenlijk te

genover de heersende cultuur. Men vond autoriteit, waar beslissingen niet zomaar aangevochten konden worden, belangrijker dan vrijheid. De orde moest gehandhaafd worden. Punt is dat dit gedrag altijd slachtoffers maakt en dat zijn degenen die het minst zichtbaar zijn. Wie maakte zich eigenlijk druk om een willekeurige Brabantse moeder? Het ging om mensen die eigenlijk nergens werden gehoord. Ga nauwelijks een paar generaties terug en dan zie je dat mensen niet eens konden schrijven. Hoe zou dat protest er dan uit moeten zien en wat zou er dan kunnen worden doorgegeven?’

De kerk als een McDonalds filiaal: we serveren overal hetzelfde

In de steden en dorpen was men afhankelijk van hoe de lokale pastoor de kerkelijke leer interpreteerde. Daarom zijn de verschillen zo

groot als het gaat om wel of niet begraven van levenloos geboren kinderen op gewijde grond. In het ene dorp was men strak in de leer en onwrikbaar, een dorp verder kon het er geheel anders aan toe gaan en werden levenloos geboren kinderen gewoon met kerkelijke rituelen begraven.

‘De pastoor had formeel gezien geen enkele ruimte, maar feitelijk natuurlijk wel,’ zegt Erik Borgman. ‘De kerk heeft er lange tijd naar gestreefd om bij wijze van spreken alles te regelen en dat is ze ook in hoge mate gelukt. Wat niet verboden was, was verplicht en andersom. Je kon dus niet zo makkelijk zelf beslissingen nemen en dat gold ook voor de clerus. Het ideaalbeeld van de kerk was, eigenlijk al na de Reformatie en zeker na het tweede Vaticaanse Concilie, dat het overal hetzelfde moest zijn. Bij wijze van spreken zoals een filiaal van McDonalds: overal serveren we precies hetzelfde. Maar zo ging het in de praktijk natuurlijk niet.

De plaatselijke pastoor moest zijn kerk in stand houden en had te maken met de lokale bevolking. Hij moest de mensen op een bepaalde manier bij zich houden en had ook zijn eigen opvattingen. Niemand vocht de regels aan, maar men probeerde er wel zo slim mogelijk mee om te gaan. Iedereen vond dat eigenlijk normaal. Iets werd bijvoorbeeld strategisch niet gehoord of men keek tactisch een andere kant op en dat maakte de vrijheid toch nog behoorlijk groot.’

Het begint te schuiven

Maatschappelijk gezien begint al in de jaren vijftig het een en ander te verschuiven, als inleiding tot de roerige jaren zestig. ‘Er komt spanning op te staan,’ zegt Erik Borgman treffend. ‘Wat je vooral ziet, is dat je in de jaren vijftig meerdere autoriteiten op één terrein ziet ontstaan en daarmee een nieuw probleem; ook bij de kwestie waar we het nu over hebben. De ziekenhuizen krijgen veel meer macht en dan is niet zomaar de pastoor de baas, want de dokter is ook iemand en die heeft op een bepaalde manier wel meer macht. In de jaren zestig zie je dan ook dat het idee dat dingen moeten veranderen, breed gedragen gaat

worden, van hoog tot laag. Met name de elite ziet, dat als er nu niet iets verandert, het mis gaat. Een bepaald deel van de elite binnen de kerk verwelkomde zelfs de revolutie van de jaren zestig, want allerlei opgekropte gevoelens van onvrede konden een weg naar buiten vinden. Wat in de Rooms-Katholieke kerk in Nederland een belangrijke rol speelde, was de langzame ontdekking in die periode van de psychologie. Waar vroeger de zaken vooral via gebod en verbod werden gereguleerd, ook rondom seksualiteit en dit soort kwesties, werd nu langzamerhand steeds duidelijker dat je niet zomaar dingen kon afkondigen, maar dat het ook voor de mensen duidelijk én mogelijk moest zijn om er in redelijkheid mee om te gaan. Ze moesten zien dat hun leven er beter van werd. Daarmee ontstaat een heel andere discussie die de moraal eind jaren vijftig en begin jaren zestig doet kantelen, zij het wel langzaam.’

‘Men voelde zich onrecht aangedaan. Het fundamentele gevoel dat die kinderen tóch belangrijk waren. Men vond ook gewoon met terugwerkende kracht dat niet alleen zichzelf, maar ook hun kinderen waren verraden en opzij gezet; en wie wil er nou iets te maken hebben met een kerk die dat doet.’

Dit alles kan de leegloop van de kerk niet meer keren. Er zijn veel factoren aan te wijzen waarom de kerkparticipatie in de jaren zestig enorm terugloopt, maar de rol van de kwestie van de ongedoopte kinderen zou hier weleens aan bijgedragen kunnen hebben.

Erik Borgman: ‘Je ziet mensen bij wijze van spreken in drommen de kerk verlaten. Mensen doen wat ze in de jaren vijftig nog een stap te ver vonden. De latent aanwezige onvrede die er daarvoor nog niet helemaal is uitgekomen, komt nu wel duidelijk naar voren. Er was geen houden meer aan. Dat heeft ook met de kwestie van de ongedoopte kinderen te maken. Het stond haaks op wat mensen vonden. Men voelde zich onrecht aangedaan. Het fundamentele gevoel dat die kin-

deren toch belangrijk waren. Men vond ook gewoon met terugwerkende kracht dat niet alleen zichzelf, maar ook hun kinderen waren verraden en opzij gezet; en wie wil er nou iets te maken hebben met een kerk die dat doet? Dat was wel een deel van de reacties.’

Het grote excuus

Op 20 april 2007 verklaarde de Rooms-Katholieke kerk het voorgeborchte voor kinderen achterhaald. Kardinaal Ad Simonis bood namens de kerk zijn excuses aan met de woorden ‘Omdat pijnlijk aan het licht is gekomen hoe de nabestaanden van de ongedoopte kinderen zich toen in de steek gelaten voelden door de kerkelijke cultuur.’

Tactisch, gemeend of beide?

Erik Borgman: ‘Ik denk wel dat het gemeend was. Simonis was niet zo’n tacticus, die deed vaak gewoon iets en dacht niet lang na over zijn uitspraken. Ik heb het idee dat er op dat moment iets zichtbaar werd waar men niet omheen kon. Dat geldt zeker voor de kerkelijke kant met een nieuwe generatie priesters. Wat er dubbelzinnig bleef, is de kwestie van het echt schuld bekennen. Wie heeft nou wat gedaan? Daar heeft de kerk een heel ingewikkeld probleem mee, want op het moment dat men zou zeggen dat ze echt fout geweest is, zou men in wezen met terugwerkende kracht toegeven dat men op een bepaald moment, in plaats van een toegang, een hindernis geweest is tot waar het gelovig gezien om gaat. Als je die lijn doortrekt zou men volgens haar eigen definitie een tijd lang geen kerk geweest zijn en dat kon men over zichzelf niet afroepen natuurlijk.’

U kunt wel gaan

Erna & Johan van den Boom, Linden, 1968

Deze woorden klinken uit de mond van een verpleegster en zijn bedoeld voor Johan van den Boom, die verdoofd in een schaars verlichte gang staat van een ziekenhuis in Oss. Zijn vrouw Erna is naar een zaal gereden, net nadat ze bevallen is van hun levenloze dochter. Nog verdoofd van een bizarre avond loopt hij naar buiten.

Het is inmiddels nacht en het sneeuwt, de straten zien er verlaten en sinister uit. Bij het hekwerk van een fabriek blijft hij staan. Ironisch genoeg behoort het hek toe aan Organon, de 'pilfabriek' in Oss.

Dan lijkt het of zijn opgekropte frustraties van die dag er in één keer uitkomen: hij schreeuwt de donkerte in, klemt zijn handen rond het gaas van het hekwerk en schudt het heftig heen en weer, alsof hij het uit de aarde wil losrukken.

Maar niemand hoort of ziet hem, of het moeten de patrouillerende politieagenten zijn die in hun auto vanuit de verte komen aanrijden. Met moeite dwingt Johan zichzelf om bij zinnen te komen en verdwijnt zo onopvallend mogelijk door de verlaten straten naar huis. Wat hier allemaal aan voorafgaat, klinkt, bezien door ogen van nu, welhaast ongelooflijk.

Het is 1968. Het verhaal van Erna en Johan van den Boom speelt zich af in het Brabantse Oss. Nu wonen ze in Linden bij Cuijk. Erna is net 70 geworden als ze bij de koffie haar verhaal doet. Johan is een jaar ouder.

‘We zijn allebei katholiek opgevoed,’ zegt Erna, ‘maar in de tijd dat we elkaar ontmoetten deden we er eigenlijk al niet zoveel meer aan. We zijn in dezelfde plaats in Zuid-Limburg opgegroeid en zoals dat toen ging zijn we vanuit huis getrouwd.’

‘Ik kom uit een aardig streng katholiek nest,’ vult Johan aan. ‘Als oudste zoon van een mijnwerker ging ik vanaf mijn twaalfde naar het Klein Seminarie Rolduc van het bisdom Roermond. Ik heb nog een jaar filosofie gedaan in Heerlen aan de Hogeschool voor Theologie en Pastoraat en toen leerde ik mijn vrouw kennen. Priesteropleiding en vrouwen gingen natuurlijk niet samen en ik ben met de opleiding gestopt. Dat was wel een teleurstelling voor mijn ouders. Een paar maanden later moest ik in militaire dienst en leerde ik de echte wereld kennen. Zeker toen ik met een vriend aanmonsterde op de Holland Amerikalijn naar New York. Ja, er moest ook geld verdiend worden.’

Erna en Johan trouwen in april '68 en verhuizen al snel naar het Brabantse Oss waar Erna zwanger wordt. ‘Het was bijna een automatisme om in de kinderen te blijven,’ vertelt Johan verder. ‘Ik vond het zelf ook tamelijk aan de vlotte kant, maar doordat Erna, als oudste uit een groot gezin, gewend was om met haar veel jongere broertjes en zusjes om te gaan, was het ergens ook wel logisch dat zij snel zwanger wilde worden. Haar kinderwens was meteen al veel sterker dan bij mij.’

Het is eind maart en het zal een heel warme zomer worden. Erna blijkt hoge bloeddruk te hebben en slikt daar medicijnen voor. Lange tijd moet ze een zoutloos dieet volgen. Ondanks haar zwangerschap blijft haar gewicht achter. Na vijf maanden is nog niet aan haar te zien dat ze in verwachting is, maar volgens de verloskundige komt dat doordat ze zoutloos eet. Even later blijkt echter dat haar kindje niet goed groeit. Het is Erna's moeder die dat voor het eerst in de gaten heeft. Ze vindt dat haar dochter er niet goed uitziet. Haar buik wordt nauwelijks dik-

ker. Erna is de oudste van elf kinderen en haar moeder heeft dus heel wat zwangerschappen meegemaakt, maar de verloskundige wuift de ongerustheid weg.

‘De echte verontrusting kwam eigenlijk pas aan het eind van het verhaal, in december... toen ik iets voelde wat op weeën leek dacht ik: nu begint het. Ik had nog niet het besef dat het niet de weeën konden zijn die je moet voelen als het echt in gang wordt gezet, maar ik had nog nooit een kind op de wereld gezet en had dus geen vergelijk. Ik belde de vroedvrouw. Ik had thuis alles op orde. Ze kwam, legde alvast de kruik in bed en zei dat het die nacht wel geboren zou worden. Ze ging weg met de mededeling dat ik haar zou moeten bellen als de weeën sterker zouden worden. Het gekke is dat die weeën over zijn gegaan en dat er verder niets gebeurde. Een week later vond ze toch dat ik maar naar het ziekenhuis moest gaan. De dag dat ik was uitgerekend lag inmiddels tien dagen achter me.’

Erna komt alleen op een kamer terecht, waar eerst urineproeven worden gedaan om te kijken naar de kwaliteit van het vruchtwater. Ze moet hiervoor 24 uur urine sparen. Ook krijgt ze te horen dat de hartslag van het kind normaal is en dat er geen reden is tot ongerustheid. ‘Maar plotseling,’ vertelt Erna, ‘slaat de sfeer helemaal om. Er komt gehaast verplegend personeel binnen. Een verpleegster vertelt me dat ze nú de bevalling in gang moeten zetten. Het klonk paniekerig en voordat ik het wist, lag ik aan een infuus met een bepaalde vloeistof. Daarna voelde ik weeën die steeds krachtiger werden.’

Wat is hier aan de hand? Iets klopt hier niet...

‘Ik heb hele nadrukkelijke herinneringen aan momenten in het ziekenhuis,’ vertelt Johan, ‘en ik denk dat die heel indringend zijn geweest voor mij... Ze zijn voor altijd op mijn netvlies blijven staan, terwijl ik bijvoorbeeld niet meer weet hoe laat we exact naar het ziekenhuis zijn gegaan en op welke manier. Wat ik wel weet is dat er in de loop van de avond, in de kamer waar Erna moest gaan bevallen, vreemde dingen gebeurden. Dat heeft alles wat daarvoor was gebeurd overschaduwd.’

‘Mijn echt concrete herinneringen beginnen op het moment waarop ik dacht: wat is hier aan de hand? Iets klopt hier niet! Dat voelde ik gewoon. Of het nou kwam doordat de verpleegkundigen voortdurend in en uit liepen of iets anders. Iets in de sfeer veranderde. Ik stond aan

‘Moet u luisteren, u gaat nu meteen terug naar uw vrouw. Het kind moet er zo snel mogelijk uit, dus we zullen het infuus nog wat hoger zetten, maar... u mag op geen enkele manier laten merken dat het kind dood is.’

‘Er was ineens een gevoel van spanning, heen en weer lopen, extra controle, vreemde reacties. Ik herinner me dat iemand zei ‘we wachten toch nog even op de arts’ of iets in die geest. Ik voelde me unheimisch.’

de gang wilde spreken. Ik voelde het natuurlijk al aankomen. De mededeling zou niet van vrolijke aard zijn.

het voeteneind van het bed. Er was ineens een gevoel van spanning, heen en weer lopen, extra controle, vreemde reacties. Ik herinner me dat iemand zei ‘we wachten toch nog even op de arts’ of iets in die geest. Ik voelde me unheimisch.’

Op de gang zei hij vrijwel onmiddellijk, ik gebruik nu de woorden zoals die in mijn hoofd zitten: ‘Ik moet je iets heel naars vertellen, jullie kindje is dood...’ Ik stond als aan de grond genageld. Het was voor mij onvoorstelbaar. Maar... wat nog veel onvoorstelbaarder was, en toen wist ik me geen raad, hij zei er eigenlijk meteen achteraan: ‘Moet u luisteren, u gaat nu meteen terug naar uw vrouw. Het kind moet er zo snel mogelijk uit, dus we zullen het infuus nog wat hoger zetten, maar... u mag op geen enkele manier laten merken dat het kind dood is.’ Dus die ging gewoon die bevalling doen, alsof er niets aan de hand was.’

Ook Erna voelt dat er iets mis is. Op een gegeven moment - ze heeft al veel weeën - komen er verschillende verpleegkundigen binnenlopen, samen met de gynaecoloog. Haar buik wordt onderzocht met behulp van een grote toeter, zoals Erna zelf het instrument beschrijft. Echo's bestonden nog niet. ‘Het was een onrustige sfeer,’ zegt Erna, ‘maar opeens liepen ze allemaal weer weg. Johan, die al die tijd naast me had gezeten, ging ook weg. Ik wist niet wat er aan de hand was, maar ik was niet echt ongerust, ook al omdat ik al die tijd voornamelijk met die weeën bezig was en er dus nog van uitging dat ik van een gezond kind zou bevallen.

Johan zucht even. ‘Ik snapte ook wel dat als Erna in paniek zou raken, je de poppen aan het dansen zou hebben, maar mijn gevoel was dat ik gek werd. Op het meest cruciale moment, samen je eerste kind krijgen, sta je dus gewoon je vrouw te besodemieteren. Ik ben terug gegaan en kreeg het gevoel alsof de bevalling eindeloos duurde. Ik zag Erna worstelen en ook dat ze meer op zichzelf gericht raakte met een gevoel van ‘het is er bijna!’ Ik probeerde haar natuurlijk gerust te stellen. Je ziet dat zij zich gaat verheugen... maar je weet dat het niet klopt.’

Ik vroeg aan de verpleegkundige waar Johan was, want die bleef nogal lang weg. ‘Die zal wel even een sigaretje aan het roken zijn,’ was het antwoord. Maar het duurde zo lang, dat ik een beetje boos werd. Uiteindelijk kwam hij terug in de kamer en ik vroeg waar hij nou al die tijd was. Ik weet nog precies wat hij zei: Ja, wees maar rustig, het gaat alleen om jou, het gaat alleen om jou... en dat vond ik zo'n rare opmerking. Johan was ineens helemaal veranderd, hij was ook stiller merkte ik.’

‘Een verpleegkundige hield me vast en ik wilde omhoog komen. Op dat moment deed ze haar handen voor mijn ogen. Ik mocht het dus niet zien.’

‘Wat Erna niet wist en ook niet kon weten, was dat ik ongemerkt was gewenkt door de gynaecoloog,’ vertelt Johan. ‘Ik begreep dat hij mij in

Erna haakt in: ‘Het kind is tegen één uur in de nacht geboren, het stuk tussen acht uur en dat tijdstip ben ik grotendeels kwijt. Op een ge-